

---

 aula Joaquim Molas

Biblioteca Museu Víctor Balaguer

Quin és el futur de la catalanística?

Patrizio Rigobon

17 de maig de 2013

Biblioteca Museu Víctor Balaguer

Vilanova i la Geltrú

L'adjectiu que ens interessa, i substantiu també, a la vegada, assoleix importància al costat dels termes «llengua» i «literatura», i començo precisament per la llengua i la literatura. Fa set anys vaig fer una mena d'indagació per l'Institut Ramon Llull de les universitats on, a Itàlia, oferissin l'ensenyament de català, tant de llengua com de literatura; les dues assignatures estaven, i estan, naturalment, molt lligades. El resultat va ser el següent: hi havia quinze universitats italianes amb assignatures de català. Tres anys més tard, aquesta quantitat havia pujat fins a les dinou universitats; crec que va ser tot un rècord. Eren els centres de Bolonya, Càller, Florència, Messina, Milà, Nàpols (Federico II), Nàpols (L'Orientale), Nàpols (Suor Orsola Benincasa) —tres universitats de Nàpols tenien català—, Pavia, Pisa, Roma (La Sapienza), Roma (Tre), Salern, Sàsser, Torí, Trento, Trieste, Venècia, Verona; o sigui, tota la geografia de la bota estava, més o menys, representada.

A partir del 2009, la quantitat va baixar; no tinc, en aquest cas, la dada exacta. A part, la quantitat de lectorats que hi ha a Itàlia en aquests moments és de tretze.

M'interessa, només, subratllar un fet: la continuïtat històrica de l'assignatura a universitats on el català té quasi quaranta anys d'història i encara funciona, i d'altres que no han tingut continuïtat. Aquesta continuïtat és fonamental; això es deu a dues raons principals: la presència d'un professor «de plantilla», que ensenyi literatura catalana, i un context culturalment favorable i obert del claustre. I, naturalment, un lector actiu.

A vegades, alguns professors poden afavorir o ajudar el naixement de l'assignatura, però no fan res perquè pugui viure, i menys encara sobreviure, amb les ajudes econòmiques. O sigui: s'ha de formar un teixit o una xarxa, i per això es necessita voluntat, disponibilitat i

credibilitat científica. Si no hi ha continuïtat, tampoc podrem tenir noves generacions de catalanòfils, i la catalanística, naturalment, se'n ressentirà.

Des d'aquest punt de vista, és fonamental una relació positiva —que quasi sempre es pot trobar— amb els hispanistes italians i la seva associació; molts dels catalanòfils italians són jurídicament hispanistes, o bé filòlegs romànics, és la divisió que el doctor Molas ha tractat.

A Itàlia aquesta darrera categoria comprèn sobretot professors de crítica del text, és una mica diferent, o sigui, d'ecdòtica, en el sentit lachmannià del terme. Quan dic jurídicament vull dir que, dins les assignatures que el sistema italià preveu, no hi ha un sector, una àrea autònoma que es digui Llengua i Literatura Catalana, que sí que va existir, però fins l'any 1999. Ara el català forma part del sector històric, i subratllo aquest terme, de la Filologia Romànica, amb el provençal, el friülà i altres llengües. I això representa una dificultat afegida, no és una consideració despectiva o negativa contra els filòlegs, però és una cosa objectiva que ens dificulta inserir la llengua i la literatura catalanes dins dels plans d'estudis de llengües vives a tots els cursos universitaris. Una dificultat afegida quan els estudiants volen escollir català com a assignatura troncal durant més anys, perquè —i això és una mica difícil d'explicar— com que no forma part d'un sector científic de llengües, sinó d'un sector històric, la seva presència dins d'un pla d'estudis de les antigues facultats de llengües estrangeres no es pot considerar del mateix nivell d'una llengua estrangera normal (anglès, francès, alemany...), sinó d'una assignatura cultural o històrica que no suma crèdits lingüístics.

Per fer possible que un estudiant es pugui llicenciar en català a Itàlia, a les universitats que ofereixen cursos de català, ens hem hagut d'inventar trampes legals de tota mena (a Venècia les fem des de fa temps); i aquesta situació hauria de canviar. Em consta, però, que l'Associació Italiana d'Estudis Catalans i la seva nova presidenta, Veronica Orazi, estan treballant molt amb el Concilio Universitario Nazionale i el Ministeri per tal de millorar la situació o resoldre el problema.

Si no tenim llicenciats amb estudis complets de català, no es podrà considerar mai aquesta llengua com una llengua viva i vital, sinó com un objecte d'estudis exòtics, molt lloables, per cert, però insuficient per a una catalanística no tan sols filològica.

De coses tan concretes com aquestes també depèn el futur de la catalanística a Itàlia. En aquest sentit, tot considerant la situació que hi havia a Itàlia abans de la reforma del 1999-2000, que va esborrar «l'autonomia» del català com a assignatura, al català li anava

molt millor, perquè hi havia una autonomia científica i didàctica. No va ser possible mantenir aquesta posició; les raons seran objectes d'una reflexió o d'altres reflexions. Després del 2000 això no va ser possible.

Així doncs, podríem dir que l'edat d'or del català, des d'un punt de vista acadèmic, va ser entre 1994 i el 2000, pocs anys, massa pocs, per crear un grup acadèmicament significatiu; ni tan sols es va arribar a crear un grup. Tant és així que a la universitat de Sàsser no es va poder treure, recentment, una plaça de plantilla de literatura catalana, i no tan sols per les retallades dels governs italians, sinó també perquè falta un grup de catalanòfils acadèmicament significatiu que pugui fer entendre el valor cultural d'aquesta opció. I això no ens fa honor.

Recordo que, i cito un dictamen de l'Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes, l'any 1992, amb motiu de la celebració a Roma del sisè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes, l'AISC, precisament, havia demanat a les autoritats acadèmiques italianes que, per tal de promoure l'estudi de la llengua i la cultura catalanes, es considerés l'interès de crear una càtedra de català a la Universitat de Sàsser, cosa que, després de més de 30 anys, i malgrat que s'hagi intentat, encara no s'ha arribat a fer.

Però si deixem l'àmbit acadèmic i passem a considerar la presència de la cultura catalana a Itàlia, el panorama és bastant més afalagador, i les perspectives podrien ser encara millors. Em dedicaré a dos temes concrets: la presència de la literatura traduïda del català i la presència de la cultura catalana a la premsa diària.

Pel que fa al primer punt, és un tema que vaig tractar moltes vegades des d'un punt de vista històric i literari, i no em vull repetir. El nombre de traduccions del català a l'italià, gràcies també a les ajudes de l'Institut Ramon Llull, ha augmentat considerablement. Les quatre obres traduïdes, per exemple, l'any 2000, quan encara no s'havia creat l'Institut Ramon Llull, a les disset de l'any, i setze de l'any 2012, segons l'Arxiu Trac...

Cal, també, considerar que hi ha una quantitat de traduccions no subvencionades que fan pujar aquests números. Traduir més obres vol dir, també, més presència a la premsa, i més debat; es vegi, per exemple, l'article d'una pàgina sencera de Cesare Segre al *Corriere della Sera* del 23 d'abril d'enguany sobre la traducció italiana de la novel·la *Tirant lo Blanc*, obra de gran qualitat filològica que naturalment dona més crèdit científic a la catalanística italiana i a l'editorial que l'ha publicat. Diu Segre a la seva ressenya: «l'opera estata finalmente tradotta da Paolo Cherchi, eccellente filologo storico della letteratura che le ha permesso una

approfondita introduzione». El llibre es diu *Joanot Martorell: Tirante il Bianco*, etcètera. «Chi racconta poi, sempre in il colofone, che e stato scritto in inglese, poi tradotto in portoghese e, in fine, in catalano (valenziano). Trafile ch'il Medioevo spesso sciamaniche per aumentare il valore di opere molto meno esotice. Tutto dice che il *Tirant* e stato scritto in catalano e anzi costituisce un capo lavoro de quella lingua»; una presència clara i forta de la cultura catalana a un important diari italià.

Però no sempre és així. La qualitat dels articles que s'escriuen sobre Catalunya, sobre la cultura catalana, i això és el segon punt que volia tractar, no sempre és excel·lent. Per exemple, arran de la participació de la cultura catalana a la Fira del Llibre de Frankfurt del 2007, alguns diaris italians van publicar articles i reportatges, però la informació que més destacava era que faltaven, a la Buchmesse, els escriptors catalans de llengua castellana. Poca informació, quasi res, diria, sobre la cultura i la llengua catalanes, i sovint amb errors força considerables de part dels periodistes que signaven les notícies.

Va ser, també, per oferir als lectors i als periodistes una eina científica amb informació fidedigna sobre la literatura i la cultura en llengua catalana que l'Associació Italiana d'Estudis Catalans, que llavors presidia, va fundar la *Rivista Italiana di Studi Catalani*, que porta, ja, dos números publicats, i el tercer està en camí. Demano perdó si parlo d'una cosa que m'interessa directament com aquesta revista. Abans de res, s'ha de dir que representa el resultat d'un esforç col·lectiu molt important; en aquest sentit, dins l'Associació vam treballar sempre amb aquest esperit —que jo trobo que és molt català— sobre l'obra col·lectiva, esperem que ben feta, per tal que tots els membres de la redacció i els lectors la consideressin com una revista pròpia, també. És la primera revista a Itàlia que s'ocupa d'estudis catalans, no tan sols literaris, amb l'adjectiu «català» ben evident a partir de la tapa. Avui, potser, en lloc d'«estudi catalani» hi hauria de posar «lapao» o alguna cosa així, però, de tota manera, hem escollit «catalani» perquè ens sembla una cosa més lògica i correcta filològicament.

Altres revistes han tingut un paper important per a la cultura catalana a Itàlia, i estic pensant, per exemple, en la revista *L'Alguer*, que ha deixat de publicar-se, i d'altres que també han tractat temes de cultura catalana, però no monogràficament. La revista publicada per l'editorial piemontesa Edizioni dell'Orso s'acull a tots els criteris internacionalment reconeguts per les revistes científiques de les humanitats, i esperem que tot això tingui en el futur els resultats que esperem.

Un tema important, que ja hem tractat però en el qual encara no hem aprofundit suficientment, és la qüestió de les traduccions de literatura. Ja hem vist com han pujat d'una manera contundent en els darrers anys, gràcies també a les ajudes, però al darrere hi ha un altre aspecte que afecta una part d'aquestes traduccions, i és el següent: la moda cultural i literària de la novel·la històrica d'intriga, centrada més aviat a la ciutat de Barcelona, i generalment a l'Edat Mitjana o, de totes maneres, a altres èpoques més o menys llunyanes. Els llibres sovint són els protagonistes de la trama novel·lesca, i aquest tema es mereix una consideració especial i estudis pregons que potser encara no s'han fet. Potser el gènere arrenca de la narrativa en castellà sobre Barcelona, amb una curiosa barreja entre els plantejaments de Falcones (*La catedral del mar*) i Ruiz-Zafón (*La sombra del viento*), novel·les d'un èxit impactant a Itàlia —i no tan sols a Itàlia.

Arran d'aquestes dues obres hi ha una sèrie de novel·les escrites per autors catalans, quasi sempre en castellà, que es tradueixen molt i es llegeixen més; en cito només algunes: en castellà, dues novel·les de José Llorens, publicades amb aquest nom a Itàlia, amb els títols — sempre cito en italià— *Il signore di Barcellona* i *Mare di fuoco*. Aquests llibres els publiquen editorials molt importants: Mondadori, Rizzoli, Longanesi..., molt importants, i això vol dir que tenen una distribució, tenen un públic, un abast, molt més ampli que les editorials petites. Altres de Jorge Molist: *Promettimi che sarai libero* i un altre llibre, sempre d'aquest mateix autor, *I libri della tempesta*.

Traduïda del català tenim, per exemple —però són menys les novel·les escrites en català en aquest cas—, *Il mercante di stoffe (El mercader)*, escrit per Coia Valls, que tracta de —i així ho posa a la tapa del llibre— «l'amore, l'avidità e i segreti di una grande famiglia nella Barcellona del 1320». O bé una altra, sempre traduïda del català, que es diu, en italià, *La cattedrale del mistero. Il segreto della reliquia maledetta*, que s'acaba de publicar, escrita per Núria Esponellà.

Hi ha, després, el tema monàstic i l'eclesiàstic centrat en Montserrat o en esglésies barcelonines, i no tan sols en l'Edat Mitjana. Víctor Amat ha publicat, sempre en castellà, *Il monastero perduto del Santo Graal*, i Francisco de Lys, *Il labirinto sepolto di Babele*, ambdues traduïdes del castellà, mentre que s'ha traduït del català només *L'arqueòleg (L'archeologo)*, escrita per Martí Gironell, obra que té algunes peculiaritats que la distingeixen, segons em sembla a mi, de les altres.

En aquest sentit les ciutats de Sevilla i Madrid, per exemple, no semblen tenir a Itàlia tant d'èxit literari com Barcelona —es pot veure la ciutat andalusa a la novel·la *All'ombra de la cattedrale* per Nerea Riesco—, i això s'ha d'aprofitar, que Barcelona tingui, no tan sols a la literatura, evidentment, un èxit tan important.

Barcelona ja té una situació privilegiada com a ciutat literària i de misteris, gràcies a obres escrites majoritàriament en castellà i traduïdes a l'italià d'aquesta llengua: Giménez Bartlett, Care Santos, i es remunta encara a Vázquez Montalbán, etcètera. Però també d'autors que escriuen en català, com ara Teresa Solana, que s'han publicat en una editorial molt important, Sellerio. Falten moltíssims noms i títols, però aquí no m'interessa fer un llistat complet de les darreres novel·les històriques d'intriga o bé d'intriga i prou, o d'altres gèneres que tenen Barcelona com a protagonista. M'interessaria, abans de res, veure si el lector italià pot copsar, tot llegint-les, una imatge actual de Catalunya i de la seva diversitat històrica, i fer un estudi literari i potser antropològic o sociològic sobre les raons pregones d'aquesta allau editorial.

Per trobar comentaris de lectors, i això és molt interessant i tothom ho pot fer —a vegades els comentaris són millors i estan més ben escrits que els llibres comentats—, he visitat les botigues de llibres que a Internet venen llibres i d'altres llocs on es poden deixar força lliurement ressenyes de llibres que han agradat o no. Aquí en citaré alguns a tall d'exemple.

Sobre el llibre escrit per Molist diu una lectora que es diu Elena: «In Catalogna alla fine del Quattrocento il giovanissimo Joan Serra assiste all'attacco del suo villaggio di pescatori da parte di un gruppo di pirati. Joan, eroe suo malgrado in cerca di libertà e amore, come un nuovo Don Chisciotte senza cavallo e scudiero, è un personaggio a tutto tondo, capace di catturare l'attenzione e di portare il lettore nelle Ramblas di Barcellona, tra botteghe e conventi, tra vizi e virtù, crudeltà e passioni».

Sobre *La cattedrale del mistero* de Núria Esponellà diu Diana, una lectora: «Il viaggio che stavo per intraprendere mi avrebbe catapultata nelle lande della Catalogna del 1161, tra le ombre del monastero di Sant Pere de Rodes. In realtà i due sentimenti che mi hanno accompagnata durante la lettura sono stati noia e incredulità. La cattedrale del mistero, infatti, è un libro piatto, privo di pathos ed estremamente lento».

Sobre *Mare di fuoco* diu un lector, que no sé si sabem el mateix traductor o l'editorial, perquè firma Supermarcus, diu: «Bellissimo. Potente. Degno continuo de *Il Signore di Barcellona*. Finale

commovente. Adoro il modo di Llorens di scrivere. Capitoli brevi e personaggi perfettamente caratterizzati. Barcellona affascina, incanta e trasporta la mente verso scenari di duelli in cappa e spada degni di Cervantes».

He escollit només tres comentaris perquè són suficients per veure com el cànon del lector culte italià, quan es tracta de literatura que ve d'Espanya, és Cervantes, és lògic, encara que no tingui molt, o fins i tot poc, o fins i tot res a veure amb el llibre comentat. Qualsevol referència a un clàssic català és absent. Si considerem aquest fet, que podríem demostrar amb moltes més cites, es pot deduir que la catalanística italiana, i potser no tan sols italiana, té encara molt camí per fer.

Des d'un punt de vista científic, l'estudi de les obres i dels autors clàssics catalans, i des d'un punt de vista de la difusió, ajudar a formar un corpus, o fins i tot un cànon, mitjançant les traduccions i els articles a la premsa més llegida. Estem, possiblement, dins un àmbit utòpic, utopista, però els catalanistes d'arreu podem començar ja a treballar amb aquest doble objectiu.

L'altre fet que podem observar és, potser, un canvi d'actitud de les editorials; empesos sobretot per raons comercials i de conveniència econòmica, grans grups editorials italians han començat a publicar literatura catalana traduïda. Això està canviant el punt de vista que fa no gaire defensava, amb raó, Laura Mongiardo a un article sobre «La fortuna della letteratura catalana in Italia», quan l'autora havia escrit que «i catalani rimasero e rimangono, tranne rare eccezioni, terreno di caccia dell'editoria minore anche a partire dagli anni novanta, quando, furono in parte favoriti dalla voga dei generi poliziesco e femminile». Aquest canvi, que hem vist que afecta sobretot la narrativa històrica i d'intriga que ja hem citat, com a mínim alguns títols representatius, dóna peu a un cert optimisme mirant el futur, i també a una identificació més clara, encara que molt lenta i gradual, de la literatura catalana.

Moltes d'aquestes novel·les han originat ressenyes a la premsa, i no tan sols a la premsa especialitzada, i aquestes, sens dubte, poden afavorir el coneixement no ja d'un llibre concret, sinó també de la cultura que hi ha darrere d'un llibre.

I finalment voldria cridar l'atenció sobre una altra eina de la futura, però també present, catalanística italiana: l'Associazione Italiana di Studi Catalani (AISC). Ho faig perquè la història d'aquesta societat és una metàfora dels problemes i dels petits èxits de la catalanística a Itàlia. Va néixer l'any 1978, impulsada per historiadors, lingüistes, lletraferits, de les

universitats italianes, i no tan sols italianes, amb un programa molt obert a tots els aspectes de la cultura catalana, però la seva vida no va ser gens fàcil.

Ja l'any 1993, Giuseppe Grilli i Annamaria Annicchiario van escriure que els catalanòfils italians no estaven disposats a «vedere nella fase di silenzio dalla quale usciva l'Associazione Italiana di Studi Catalani on momento di crisi, ma pronti invece a riannodare le fila del discorso e a ribadire l'opportunità dell'associazione, si rilanciava senza incertezze ne titubanze l'AISC, tutti convinti che il piccolo giro dei catalanisti italiani, con i suoi trascorsi e con le sue prospettive future, non poteva andare privo di un luogo di raccordo». I aquesta crisi, potser encara més greu, va assetjar l'AISC entre els anys 2000 i 2005; l'Associazione va ser revifada, llavors, per Costanzo di Girolamo l'any 2005, i gràcies també a les ajudes de l'Institut Ramon Llull va poder començar una nova etapa.

S'ha de dir que la crisi de l'AISC coincideix, també, amb la crisi d'identitat del català com a assignatura universitària, i això és important; i quan parlo de crisi d'identitat em refereixo a la pèrdua, l'any 2000, que ja he recordat, aquesta pèrdua d'autonomia jurídica. És evident que la universitat té una relació directa amb la vida de l'Associació, i per tant amb la catalanística a Itàlia; per això crec que la solució d'aquest problema, és a dir, la col·locació del català dins el sistema universitari italià, és fonamental per assegurar un futur digne i de qualitat científica als estudis catalans a Itàlia.

Abans de concloure voldria al·ludir a dos temes més, importants si pensem en el futur dels estudis que ens interessin. El primer és la bibliografia italo-catalana («bibitcat»), que es pot trobar a la web de l'AISC, i la catalanística no literària.

Pel que fa al primer, és un projecte que va ser impulsat per di Girolamo, i dirigit per ell i un servidor; a hores d'ara les entrades contingudes no cobreixen la majoria dels articles, llibres, notes i estudis de tema català produïts a Itàlia o per italians, o per gent que viu a Itàlia, encara que no italians, durant tota la llarga història de la catalanística al país de la bota. Naturalment es necessiten recursos econòmics amb què, amb la situació dels darrers anys, és ben difícil poder comptar. Crec, de totes maneres, que quan el projecte haurà avançat en el seu camí, o s'haurà acabat, esperem que aviat, podrem comptar amb una eina més que ens donarà una imatge concreta de la catalanística italiana, i del seu desenvolupament històric. Això ens ajudarà a fer visible, també, l'esdevenidor. Gràcies també, per exemple, a un buidatge sistemàtic, que encara no s'ha fet, de les moltíssimes revistes italianes que sovint han publicat estudis d'àmbit català, que moltes vegades han passat, i continuen passant, desapercebuts.

Pel que fa al segon tema, és un àmbit no pas nou i forma part, també, de l'ADN de l'Associació Italiana d'Estudis Catalans. La catalanística no literària durant els darrers anys s'ha anat enriquint de noves branques: no només historiadors s'han ocupat de Catalunya, sinó també juristes, professors d'economia, de ciències polítiques... Això es deu, evidentment, al fet que Catalunya, a Itàlia, es considera sovint modèlica pel que fa a l'autonomia, tot i que la nova etapa sorgida arran de les eleccions del novembre passat no s'ha cobert mai amb informació completa. Molts juristes italians han estudiat els Estatuts d'Autonomia catalans, entre ells Ilenia Ruggiu, de la Universitat de Càller, Luciano Vandelli, que ha escrit un llibre força important sobre l'autonomia catalana, de la Universitat de Bolonya, i molts d'altres.

Si fem una recerca al motor de cerca de Google amb les paraules italianes «statuto catalano», ens sortiran quasi 2000 resultats; hem d'eixamplar els conceptes i les idees. Per llegir l'Estatut de Catalunya es necessiten, naturalment, coneixements jurídics molt importants, però també un coneixement de la llengua igual d'important, i això ens pot fer considerar que la catalanística i les seves diferents branques poden treballar per un objectiu fins i tot únic, encara que amb diferents enfocaments. El fet d'eixamplar els conceptes i les idees, doncs, és important: si volem que hi hagi una imatge clara i moderna de Catalunya a Itàlia, potser els estudis de literatura i de llengua ja no són suficients malgrat llur importància històrica i fins i tot onomàstica.

Per tal que a Itàlia es pugui conèixer i entendre aquesta nació europea tan propera i tan semblant, les feines han de ser cada dia més sofisticades i variades, i la catalanística italiana hauria d'anar per aquest camí, i ja l'ha començat a recórrer, i, sóc optimista en aquest sentit, ja en veurem els resultats.

Moltíssimes gràcies.